

VÝVOJ ARCHITEKTÚRY V STAROVEKU III. ETRUSKOVIA

Matúš VOJNA

Abstract: *The development of architecture in ancient times III. Etruscans.* Together with the ancient Greeks, the Etruscans were one of the first great civilizations developed in Europe. In our article, we look more closely at Etruscan architecture and its most important surviving monuments. First we devote attention to the overall structure of Etruscan towns. We cannot avoid the building materials the Etruscans used, and obviously we devote appropriate attention to the most important feature of Etruscan building – the barrel vault. We also consider various engineering structures such as fortifications, roads, bridges and drainage systems. However, the main part of our article describes houses – forerunners of the Roman atrium houses – temples with the associated Tuscan style, and obviously, the most important Etruscan monuments – tumulus graves.

Key words: Etruscans. Architecture. Houses. Fortifications. Roads. Bridges. Drainage systems. Tumulus graves.

Etruská civilizácia bola popri starých Grékoch jednou z prvých veľkých civilizácií, ktoré sa vyvinuli na európskom kontinente. Dodnes nie je uspokojivo vyriešená otázka, či Etruskovia pochádzali z územia Balkánskeho polostrova alebo až z územia Malej Ázie. Na území starovekej Itálie sú archeologicky sledovateľní od konca 8. až po 1. storočie p. n. l. Etruskovia obývali územie dnešného Toskánska, severného Lácia a západnú časť Umbrie. Táto oblasť je ohraničená Tyrhénskym morom na západe, riekou Arno na severe a riekou Tiber a pohorím Apeniny na východe a juhu. V 6. storočí sa Etruskovia začali šíriť do ďalších oblastí, napr. do Kampánie na juhu alebo do Pádskej nížiny na severe Apeninského polostrova. Etruská civilizácia, rozvíjajúca sa na tomto území, bola až do 1. storočia p. n. l. najvýznamnejšou civilizáciou v západnom Stredomorí.¹

Etruské mestá často vznikali na miestach so starším osídlením ľudu villanovskej kultúry. Založenie mesta začínalo náboženským obradom, ktorým podľa legendy bolo založené aj samotné mesto Rím. Išlo o vyoranie brázdy pluhom, ktorá určovala hranice budúceho mesta. Ulice boli vytýčené v smere svetových strán a obvykle sa križovali v pravom uhle. Uprostred mesta sa pravdepodobne nachádzalo verejné priestranstvo. Na urbanistický výzor etruských miest mal silný vplyv urbanizmus gréckych miest nachádzajúcich sa v južnej časti Apeninského polostrova. Medzi najznámejšie etruské mestá patria napr. Cere (Cerveteri), Tarkvinia, Vulci, Veje, Volúsia, Orvieto, Perugia, Volterra, Populónia, Vetulónia atď.²

1 BURIAN, Jan – MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha : Mladá fronta, 1974, s. 50; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 7-8; PRAYON, Friedhelm. *Etruskové. Dějiny – náboženství – umění*. Praha : Svoboda, 2002, s. 14.

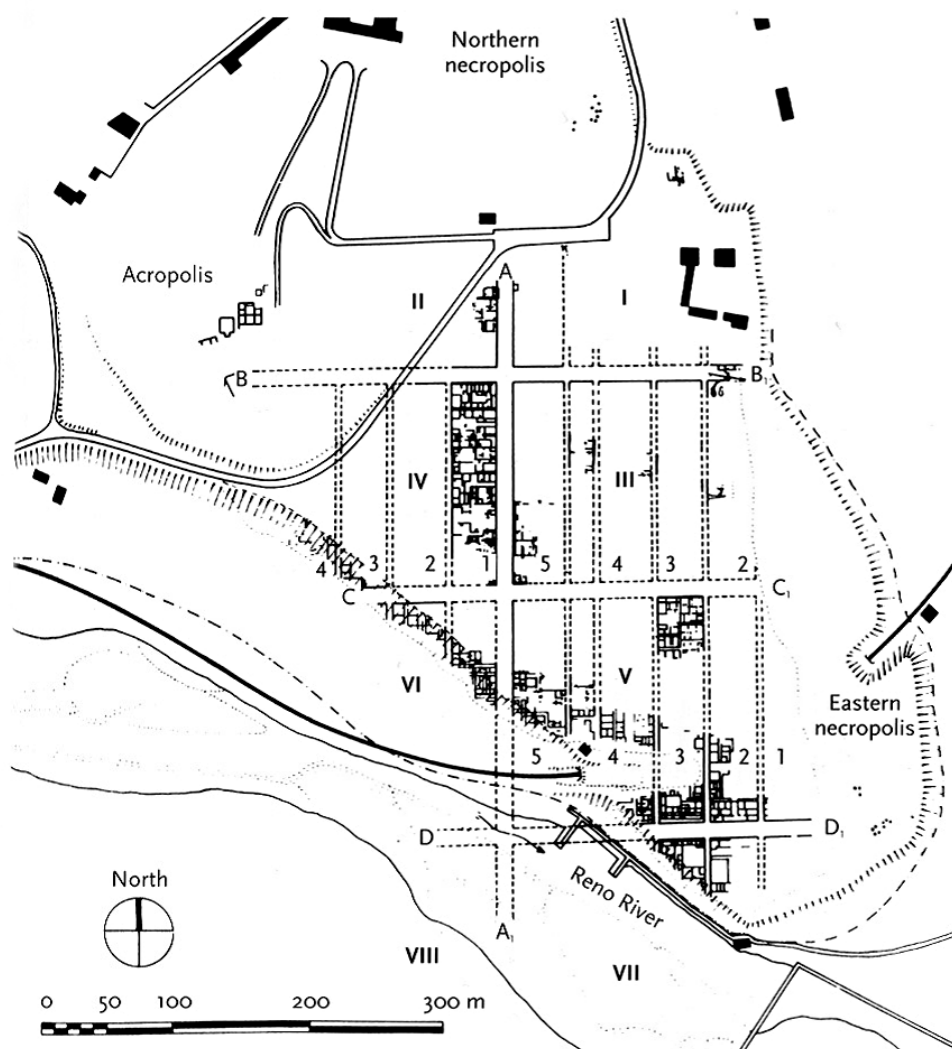
Dobrym príkladom takto vybudovaného mesta je Marzabotto. Okrem sčasti zachovaných hradieb, mestských brán, základov chrámov a oltárov, je Marzabotto jediné mesto, kde sa zachovali aj obytné štvrte. Mesto bolo šachovnicovito členené s pravidelným pôdorysom s pravouhlo sa križujúcimi dláždenými ulicami, ktorých šírka miestami dosahovala až 15 m. Obytné štvrte boli tvorené z pravouhlých domov a remeselníckych dielní. Mesto bolo vybavené aj kanalizáciou a kamennými vodovodnými žľabmi privádzajúcimi do mesta čistú vodu z vysoko položenej akropoly nad mestom, kde sa nachádzala aj vodárenská šachta a zariadenie na čistenie a rozvádzanie vody. Medzi obytnými domami sa zachovalo niekoľko domácich studní. Avšak nie všetky etruské mestá mali presne takýto pravidelný pôdorys, museli sa však prispôbiť danému terénu.³

Základnými stavebnými materiálmi, ktoré Etruskovia používali boli kameň, drevo a pálené alebo nepálené tehly. Kameň sa však používal len na základové konštrukcie stavieb a na výstavbu hradieb a hrobiek. Preto sa nám dodnes zachovalo len veľmi málo architektonických etruských pamiatok civilného a kultového charakteru. Z kameňa sa najviac používali vápenec, pieskovec, travertín a tuf.⁴

Etruské hradby boli budované nielen z kameňa, ale aj zo sušených tehál. V staršom období sa hradby budovali spravidla z tzv. kyklopského muriva, podobne ako v Mykénach. Iným typom boli hradby z polygónov štvorbokého alebo šesťbokého tvaru. Objavujú sa aj hradby vybudované z už upravených kamenných blokov, blížiac sa tvaru kvádra. Sušené tehly použité na výstavbu hradieb mali obvykle rozmery 42 x 28 x 10 cm. Súčasťou mestských hradieb boli brány, ale veže Etruskovia nestavali. Od 3. storočia p. n. l. už boli brány zaklenuté valenou klenbou.

Ešte predtým, než začali používať pravú klenbu, používali Etruskovia nepravú prečnelkovú klenbu a poznali tiež konštrukciu kupoly. Tie boli využívané najmä v architektúre hrobiek. V minulosti prevládal názor, že objaviteľmi pravej klenby boli práve Etruskovia. Dnes je však známe, že pravú klenbu poznali už civilizácie východného Stredomoria, avšak veľmi ju nepoužívali. Až Etruskovia ju začali využívať vo veľmi veľkej miere a tým položili základ pre vytváranie veľkolepej rímskej architektúry s obrovskými preklenutými priestormi.⁵

- 2 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 141, 150; BURIAN, Jan – OLIVA, Pavel. *Civilizace starověkého Středomoří I. díl*. Praha : Arista Books – Maitrea – Arista, 2015, s. 310-311; HEURGON, Jacques. *Życie codzienne Etrusków*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1966, s. 124-127; KIENITZ, Friedrich Karl. *Národy ve stínu. Soupeři Řeků a Římanů v letech 1200 – 200 př. n. l.* Praha : Odeon, 1991, s. 125; PALLOTTINO, Massimo. *Etruskowie*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968, s. 133-170.
- 3 HEURGON, Jacques. *Życie codzienne Etrusków*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1966, s. 127-128; KIENITZ, Friedrich Karl. *Národy ve stínu. Soupeři Řeků a Římanů v letech 1200 – 200 př. n. l.* Praha : Odeon, 1991, s. 143; MAGAGNINI, Antonella. *Etruskové – poklady starobylých civilizací*. Praha : Euromedia Group – Knižní klub, 2008, s. 101.
- 4 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 150; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 28.
- 5 BOUZEK, Jan. *Etruskové – jiní než všechny ostatní národy*. Praha : Karolinum, 2003, s. 84; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogic-

Obr. 1. Pôdorysný plán etruského mesta Marzabotto ležiaceho neďaleko Bologne. Vyznačené sú odkryté a preskúmané obytné štvrte a čiarkovane je vyznačená pravidelná uličná sieť.⁶

Dobre zachované etruské hradby sa nachádzajú napr. v meste Volterra. Zachovali sa v dĺžke až 9 km. Ich výstavba sa začala v druhej polovici 6. storočia p. n. l. a trvala asi 100 rokov. Tieto hradby sú hrubé až 4 m a niekde sa zachovali až do výšky 12 m. Z brány Porta Diana sa zachovali len mohutné bočné piliere a brána Porta dell'Arco

ké nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 32-35; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 28-29; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebníctví a architektury ve starověku*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 370-371.

6 HAYNES, Sybille. *Etruscan civilization. A cultural history*. Los Angeles : The J. Paul Getty Trust, 2000, s. 189.

bola počas rímskej doby síce prebudovaná, ale jej význam spočíva v prvom použití valenej klenby v konštrukcii mestskej brány.⁷

Ešte pred vznikom rímskej cestnej siete, tvorili etruské cesty najrozsiahlejší cestný systém v starovekej Itálii. S rozvojom etruských miest sa postupne budovali aj tieto cesty, ktoré ich navzájom spájali. Etruské cesty mali po obidvoch stranách priekopy určené k odvádzaniu dažďovej a odpadovej vody. Predpokladá sa, že niektoré cesty alebo aspoň ich úseky boli aj vydláždené. Väčšina ciest mala charakter dnešných poľných komunikácií a keď boli cesty už veľmi poškodené, tak ich nanovo prehľbovali alebo zarovnávali ich povrch. Niektoré úseky ciest boli dokonca vytesané do skalnatých prekážok ležiacich v trase cesty.⁸

Obr. 2. Brána Porta dell'Arco v meste Volterra na kresbe z roku 1843. Prvá etruská brána preklenutá valenou klenbou postavená v 6. storočí p. n. l.⁹

Na prechod cez rieku používali Etruskovia okrem bežných brodov už aj mosty. Prevažne boli postavené z dreva, ale existovali aj kamenné mosty. Vo Vulci dodnes stojí kamenný most, ktorý spájal mesto s nekropolou. Výška jeho zaklenutia od hladiny rieky je až 30 m. Počas etruskej vlády bol postavený aj drevený kolový most

- 7 HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 33; KIENITZ, Friedrich Karl. *Národy ve stínu. Soupeři Řeků a Římanů v letech 1200 – 200 př. n. l.* Praha : Odeon, 1991, s. 131.
- 8 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 168-170, 281-282; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 36.
- 9 HAYNES, Sybille. *Etruscan civilization. A cultural history*. Los Angeles : The J. Paul Getty Trust, 2000, s. 364.

v Ríme, tzv. *Pons Sublicius*. Bol to zároveň prvý most postavený ponad dolný tok rieky Tiber.¹⁰

Etruskovia sa preslávili ešte aj inými inžinierskymi stavbami. V nich nemali až do rímskej nadvlády konkurenta. Okrem spomínaných ciest a mostov, išlo najmä o tunely, kanály, odvodňovacie a zavlažovacie systémy. Najznámejšou a dokonca dodnes pre svoj účel slúžiacou inžinierskou stavbou je *cloaca maxima* v Ríme. Táto kanalizácia bola vybudovaná za vlády etruskej dynastie Tarkviniovcov a odvádzala vodu z južného svahu Quirinálu. Pôvodne to bola otvorená stoka, ktorá mala brehy spevnené kameňmi a až neskôr bola preklenutá a zmizla pod zemou. Jej najstaršie časti sú vybudované z balvanov dlhých 3 – 4 m a 1 m vysokých a širokých. Dno bolo vydláždené čadičovými polygónmi. Steny a klenby boli budované aj z tehál a rímskeho betónu. Priemerná šírka tejto kanalizácie je 3,2 m a výška až 4,2 m.¹¹ O tejto kanalizácii nám zanechal správu aj C. Plinius Secundus starší (23 – 79 n. l.), ktorý tvrdí, že „*priestor klenby stoky bol taký, že tadiaľ prešiel vrchovate naložený voz sena*“.¹²

K poznaniu architektúry etruských obytných domov nám slúžia okrem zachovaných základov aj etruské hrobky, ktoré boli dispozične riešené podobne ako obydlia živých. Najstaršie etruské domy mali oválny pôdorys a drevenú konštrukciu. Strecha týchto domov bola podopretá kolmi umiestnenými pozdĺž osi stavby. Okolo polovice 7. storočia p. n. l. boli tieto domy vytlačené stavbami s pravouhlým pôdorysom. V 6. storočí p. n. l. sa objavuje široký typ domu s niekoľkými miestnosťami a so širokou miestnosťou pri vchode – vestibulom podopretým stĺpmi. Miestnosti za vestibulom slúžili ako spálne, kuchyňa a komory. Domy sa stavali z dreva a nepálených tehál na kamenných základoch. Pravdepodobne mali sedlovú alebo terasovitú strechu. Odpadová a dažďová voda bola odvádzaná zakrytým kanálom do kanalizačnej siete. Domy nemali len obytnú funkciu.

Bežne sa predná časť domu využívala ako obchod a obytná časť sa nachádzala v zadnej časti domu. V etruskej architektúre pravdepodobne vznikol prototyp átriového domu, neskôr nazývaného italským alebo pompejským, ktorý bol neskôr najbežnejším typom obytného domu v rímskej architektúre. Átriový dom pred 5. storočím p. n. l. pravdepodobne ešte neexistoval a poznáme ho až z 3. storočia p. n. l. Etruskovia budovali väčšinou len jednoposchodové domy, výnimočne dvojposchodové.¹³ Vitruvius označuje tento typ domu ako toskánsky a charakterizuje ho takto: „*Toskánske dvorany sú tie, u ktorých prekklady položené na širších stranách átria držia*

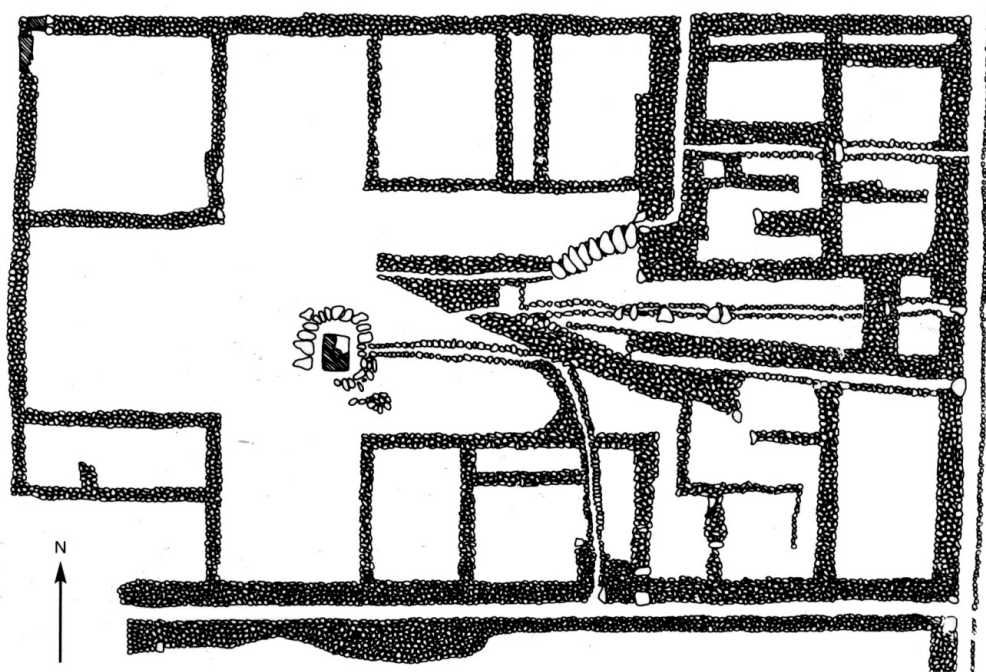
10 HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 36-37.

11 BRTNICKÝ, Ladislav. *Topografie starověkého Říma*. Praha : ČAVU, 1925, s. 34, 102.

12 PLINIUS STARŠÍ. *Kapitoly o přírodě (Naturalis historia)*. Praha : Svoboda, 1974, s. 312. Preklad: NĚMEČEK, František.

13 BOUZEK, Jan. *Etruskové – jiní než všechny ostatní národy*. Praha : Karolinum, 2003, s. 78-83; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 45-49; HEURGON, Jacques. *Życie codzienne Etrusków*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1966, s. 135-144; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 41-42; PALLOTTINO, Massimo. *Etruskowie*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968, s. 268-270.

priečne preklady a trámy uložené od hrán múrov šikmo k hranám prekladov a priečných prekladov a má strechu uprostred otvorenú. Strecha sa zvažuje svojimi latami k okapu vo svojom strede.”¹⁴

Obr. 3. Pôdorys základov etruského domu v meste Marzabotto, 5. storočie p. n. l.¹⁵

Sídla a paláce etruskej šľachty sú dodnes málo známe. Domy bohatých mali pravdepodobne viac poschodí. Podľa malého modelu paláca z Chiusi sa nad oblúkovitým portálom nachádzala loggia opierajúca sa o dva stĺpy. Podľa ďalšieho modelu bol palác poschodový s vysokými toskánskymi stĺpmi na všetkých nárožiach. Okolo celej stavby obiehali zastrešené balkóny podopreté 6 stĺpmi.¹⁶

Podobne ako iné staroveké národy aj Etruskovia boli hlboko nábožensky založení ľudia. Ich náboženstvo sa vo veľkej miere inšpirovalo gréckou mytológiou a rovnako aj architektúra etruských chrámov sa inšpirovala architektúrou gréckych chrámov. Dodnes sa nám však nezachoval ani jeden etruský chrám. Ich podoba sa rekonštruje na základe vyobrazení v hrobkách, odkrytých základových konštrukcií a vďaka písomným správam.

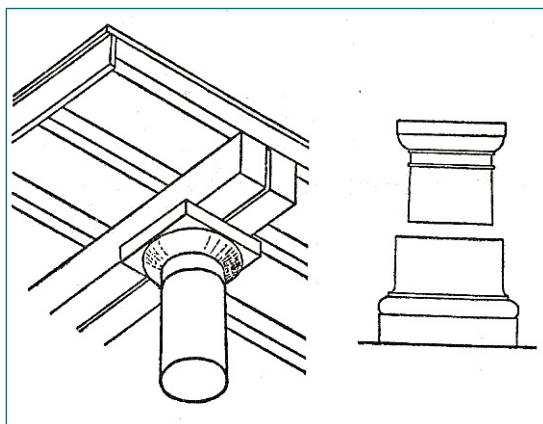
Aj keď sa Etruskovia inšpirovali gréckymi chrámami, nenapodobňovali ich presne, ale vytvorili si vlastný architektonický sloh – toskánsky. Etruské chrámy

14 VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 208. Preklad: OTOUPALÍK, Alois.

15 HAYNES, Sybille. *Etruscan civilization. A cultural history*. Los Angeles : The J. Paul Getty Trust, 2000, s. 190.

16 NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1989, s. 42-43.

ešte existovali v 1. storočí p. n. l. a s ich architektúrou nás oboznamuje opäť Vitruvius. Podľa neho sa toskánsky sloh vyznačoval najmä tým, že drienk stĺpu nebol kanelovaný, ale hladký, hlavica síce pripomínala grécku dórsku hlavicu, ale päťka stĺpu bola modelovaná. Priemer stĺpov sa rovnal jednej sedmine výšky stĺpu a výška stĺpu mala byť jednou tretinou šírky chrámu. Pôdorys etruského chrámu mal takmer štvorcový tvar. Chrám mal väčšinou tri celly,¹⁷ každú zasvätenú jednému božstvu, čím sa líšil od gréckeho chrámu, v ktorom sa v jednej celle mohlo uctievať viac božstiev. Ďalšou novinkou oproti gréckym chrámom bolo vysoké pódium, na

Obr. 4. Toskánsky sloh podľa Vitruvia.¹⁹

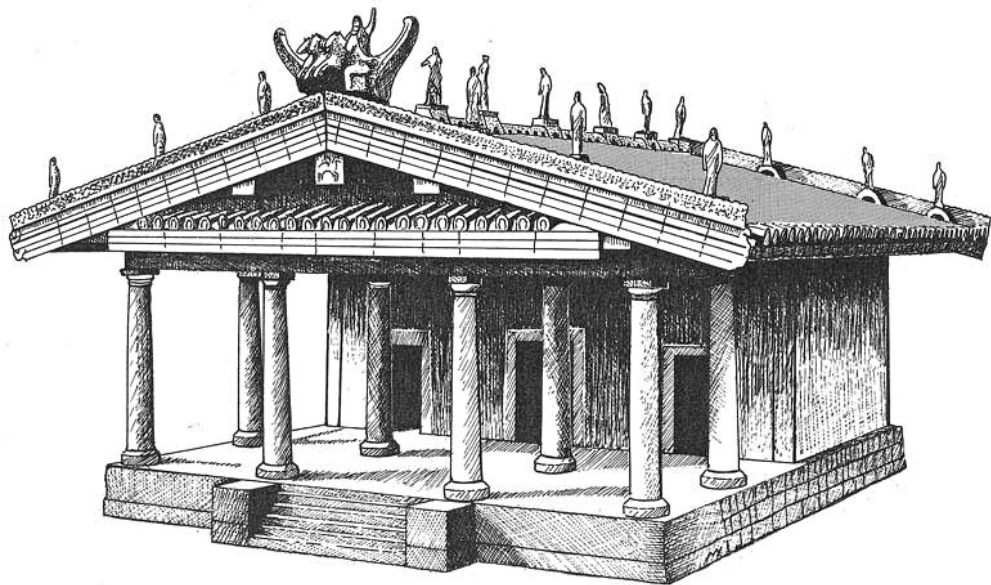
ktorom bol postavený chrám a dôraz na prednú časť chrámu zvýraznenú stĺpmi, ktoré sa nachádzali len v tejto časti. Naopak grécke chrámy boli obkolesené stĺpmi zo všetkých strán. Tieto charakteristické rysy etruských chrámov mali neskôr nesmierny vplyv na architektúru rímskych chrámov.¹⁸

Zvyšky chrámov objavené na viacerých miestach dokazujú, že etruský chrám mal skoro vždy rovnaký vzhľad a nepodliehal väčším zmenám a stavebnému vývoju počas celej doby existencie etruskej civilizácie.

Pred začatím výstavby chrámu kládli Etruskovia do zeme obolus v podobe mince alebo obetovaného zvieraťa. Chrám bol presne orientovaný južným smerom a ako sme už spomínali, stál na kamennom pódii. Prístup bol len z čelnej strany tvorený schodiskom alebo rampou. Základy chrámov boli budované z kameňa, múry najmä z nepálených tehál pokrytých omietkou, stĺpy, trámy a konštrukcia strechy bola drevená. Strecha bola sedlová, na hrebeni a okrajoch zdobená terakotovými soškami a antefixmi. Krytina strechy bola pravdepodobne tvorená strešnými taškami z pálenej hliny. Trojuholníkový štít bol spočiatku prázdny, ale neskôr už bol ozdobený rôznymi soškami. Terakotová výzdoba a pravdepodobne aj viditeľné časti drevenej konštrukcie boli pomaľované rôznymi farbami. V 6. storočí p. n. l. boli múry chrámov zdobené figurálnymi vlysami na ktorých boli zobrazení napr. bojovníci, bohovia a pod. Od polovice 5. storočia p. n. l. ich vystriedali rastlinné a geometrické vzory.²⁰

- 17 VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 146-148. Preklad: OTOUPALÍK, Alois.
- 18 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 213-214; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 38-43; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 55-56.
- 19 VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 148. Preklad: OTOUPALÍK, Alois.
- 20 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 151; BOUZEK, Jan. *Etruskové – jiní než všechny ostatní národy*. Praha : Karolinum, 2003, s. 84-91;

Najstarší archeologicky doložený etruský chrám pochádza z konca 6. storočia p. n. l. Je to chrám Portonaccio v meste Veje zasvätený bohyni Menerve. Tento chrám má ideálny štvorcový pôdorys o rozmeroch 18,5 x 18,5 m. Jeho vstup je tvorený štyrmi stĺpmi v dvoch radoch. Jeho strecha bola bohato ozdobená rôznymi terakotovými soškami a antefixmi. Z 5. storočia p. n. l. pochádza známy chrám s troma cellami v meste Pyrgi. Jeho pôdorys už nebol štvorcový, ale obdĺžnikový s rozmermi 24 x 34,4 m.²¹

Obr. 5. Ideálna rekonštrukcia etruského chrámu Portonaccio v meste Veje. Koniec 6. storočia p. n. l.²²

Najväčší známy etruský chrám bol postavený na Kapitole v Ríme za vlády etruských kráľov Tarkviniovcov na konci 6. storočia p. n. l. Chrám bol zasvätený Jupiterovi, Junóne a Minerve. Išlo teda o klasický etruský chrám s troma cellami. V každej celle stála socha jedného božstva. Tento chrám viackrát vyhorel, ale vždy bol

-
- BOUZEK, Jan. *Umění a myšlení. Jak se lidské myšlení zrcadlí v dílech výtvarného umění a jak ovlivňuje naše vnímání i myšlení.* Praha : Triton, 2009, s. 209; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce.* Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 39-44; MAGAGNINI, Antonella. *Etruskové – poklady starobylých civilizací.* Praha : Euromedia Group – Knižní klub, 2008, s. 106-110; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia.* Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 56-57; PALLOTTINO, Massimo. *Etruskowie.* Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968, s. 240-245.
- 21 MAGAGNINI, Antonella. *Etruskové – poklady starobylých civilizací.* Praha : Euromedia Group – Knižní klub, 2008, s. 114-119; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia.* Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 57.
- 22 GATES, Charles. *Ancient Cities. The archeology of urban life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome.* New York : Routledge, 2011, s. 322.

znovu postavený. Aj po viacerých prestavbách bol zachovaný jeho pôdorys. Dodnes sa však z neho okrem základov nezachovalo nič. Jeho pôdorysné rozmery boli 62,2 x 53,3 m. Pod chrámom sa nachádzali podzemné chodby, kde sa uchovávali chrámové poklady. Vstup do chrámu bol tvorený troma radmi po šesť stĺpov. Na Kapitole bol postavený preto, že tento pahorok mal v živote Rimanov veľký náboženský, politický a kultúrny význam, podobne ako akropola s Parthenónom v Aténach.²³

Najzachovalejšími etruskými architektonickými pamiatkami, na ktorých stojí podstatná časť poznania etruskej architektúry, sú monumentálne hrobky. Vďaka tomu, že hrobky boli dispozične riešené rovnako ako obytné budovy, poznáme architektúru etruského domu oveľa lepšie, než len z archeologických výskumov samotných domov. Okrem inžinierskych stavieb a hradieb sú to jediné stavebné pamiatky, ktoré môžeme dodnes obdivovať v ich plnej kráse.

Kult mŕtvych zohrával v živote Etruskov veľmi dôležitú úlohu. Spočiatku sa pochovávalo do obyčajných hrobových jám dlhých 2 – 3 m a širokých 1 – 1,5 m. Hrobová jama bola často obložená kameňmi alebo kamennými platňami. V prvej polovici 7. storočia p. n. l. sa objavuje chodbový hrob veľkých rozmerov s dlhou vstupnou chodbou a s pohrebnou komorou obdĺžnikového pôdorysu. Začínajú sa vyskytovať aj hrobky s krížovým pôdorysom. Najstaršou kamennou hrobkou na území Talie je Tomba Regolini-Galassi v Cerveteri. Priemer jej tumulu je až 48 m. Bola to rodinná komorová hrobka pozdĺžneho pôdorysu používaná v 7. storočí p. n. l. Chodba do hrobky je zaklenutá nepravou klenbou. Jej dĺžka je až 16 m a šírka 2 m. Na oboch stranách prístupovej chodby sa nachádza po jednej menšej hrobej komore eliptického pôdorysu.²⁴

Nekropoly sa nachádzali vedľa miest. V južnej Etrúrii boli hrobky prevažne vyhlbené do skalnatého terénu alebo vysekané do skalnej steny. V severnej Etrúrii boli hrobky budované z kamenných blokov. Nad hrobkami je buď prirodzený terén alebo sú nad nimi umelo navrhnuté tumuly. Pohrebná komora má väčšinou eliptický, kruhový alebo pravouhlý pôdorys. Vo väčších hrobkách sa nachádza aj viac komôr. Strop hrobky je buď rovný alebo zaklenutý, pričom spočiatku sa používala nepravá prečnelková klenba, ale postupným stavebným vývojom sa začala vo veľkej miere používať valená klenba. Na vrchole tumulu alebo pred vchodom do hrobky bol umiestnený náhrobný kameň, ktorý mal tvar gule alebo valca. Niektoré pohrebné komory boli podporené stĺpmi alebo piliermi. Mŕtvi boli uložení na lôžkach, ktoré boli vytesané do skaly.²⁵

-
- 23 BRTNICKÝ, Ladislav. *Topografie starověkého Říma*. Praha : ČAVU, 1925, s. 275-282; GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha : Jednota českých filologů, 1931, s. 202-203; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 58.
- 24 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 119; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 53; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 44.
- 25 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 224; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 51; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 44-46.

Zatiaľ čo mohylové hrobky zo 7. storočia p. n. l. boli usporiadané na nekropole náhodne, hrobky z 5. a 6. storočia p. n. l. už boli budované v skupinách a riadili sa určitým plánom. Niektoré tumulové hrobky dosahovali značné rozmery. Napr. vo Vulci mal priemer tumulu jednej hrobky až 90 m. Od 4. storočia p. n. l. sa budovali hrobky veľkolepejšie a okázalejšie. Okrem zaužívaného kostrového pohrebného rítu sa začal objavovať aj žiarový. Veľké tumulové hrobky boli nahradené pohrebnými komorami vytesanými do skalných stien. Takéto skalné hrobky sa nachádzali tesne vedľa seba alebo aj nad sebou a mali bohato zdobené priečelia.²⁶

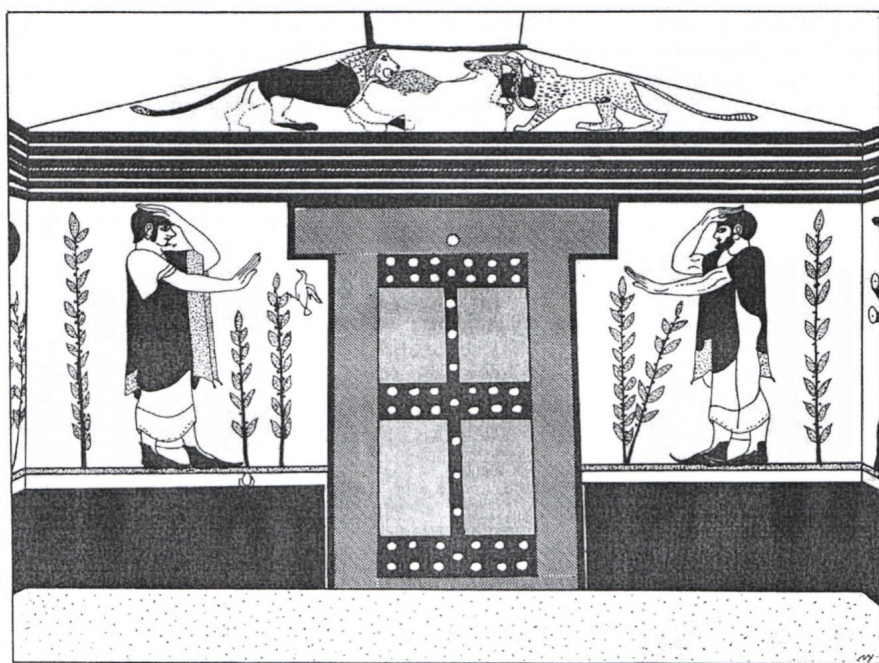
Najznámejšie a zrejme aj najpôsobivejšie etruské nekropoly sa nachádzajú v Tarkvínii a v Cerveteri. V Tarkvínii pochádza väčšina hrobiek z obdobia 6. a 5. storočia p. n. l. Hrobky majú prevažne štvorcový pôdorys s prístupovou chodbou so schodmi. Nachádza sa tu najväčší počet hrobiek zdobených nástennými maľbami. Hrobky sú vyzdobené maľbami na stenách a niekedy aj na stropoch. Najčastejšími motívami maliarskej výzdoby hrobiek boli rôzne zvieratá, väčšinou mačkovité šelmy, scény zo života kráľovskej rodiny, chvíle voľného času aristokratov, pohrebné obrady, hostiny a pod. Najobľúbenejšie farby boli okrová, červená, žltá, biela, modrá a čierna.²⁷

Význam hrobiek v Cerveteri nespočíva v nástenných maľbách ako v Tarkvínii, ale v tom, že ich dlhý a pomalý stavebný vývoj odráža vývoj architektúry obytných budov. V Cerveteri sa nachádza niekoľko nekropol, pričom hrobiek sa tam nachádza až okolo 100. Najstaršie hrobky boli podzemné miestnosti vytesané v skalnom podloží a prekryté tumulom. Okraje mohýl sú zvýraznené a podpreté kruhovým pásom z tufových platní alebo ide o priamo vytesaný kruh do skalnatého – tufového podložia. Najstaršia hrobka tohto typu je už spomínaná Tomba Regolini-Galassi. Od 7. storočia p. n. l. sa menil dispozičný tvar hrobiek, ktorý začal napodobňovať etruský dom do všetkých detailov. Neskôr sa začal objavovať nový typ hrobu, ktorý bol obľúbený počas veľmi dlhej doby. Základom dispozície bola štvorcová miestnosť a tri menšie komory, do ktorých bol prístup cez zadnú stenu hlavnej komory. Táto komora predstavovala átrium, z ktorého bol prístup do ostatných miestností rovnako ako v obytných domoch. V 6. storočí p. n. l. sa začal presadzovať tzv. krychlový hrob. Išlo o hrob tiež napodobňujúci dom, ale len s jednou miestnosťou. Od 5. storočia p. n. l. už bola väčšina hrobov tesaná do skalného podložia a bola tvorená tiež len jednou miestnosťou. Tieto hrobky už neboli zdobené.²⁸

-
- 26 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 226-227, 273; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 54; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 46-47.
- 27 DELLA FINA, Giuseppe M. a kol. *Svět archeologie*. Praha : Euromedia Group – Knižní klub, 2009, s. 178-181; LUKAČIN, Alfonz – SZATTLER, Eduard. *Etruskovia známi neznámi*. Košice : PressPrint, 2001, s. 37-48; SILIOTTI, Alberto (red.). *Tajemná místa historie*. Čestlice : Rebo Productions, 2009, s. 40-51.
- 28 DELLA FINA, Giuseppe M. a kol. *Svět archeologie*. Praha : Euromedia Group – Knižní klub, 2009, s. 182-187; LUKAČIN, Alfonz – SZATTLER, Eduard. *Etruskovia známi neznámi*. Košice : PressPrint, 2001, s. 49-56; SCARRE, Chris (zost.). *Sedmdesát divů světa. Osudy slavných stavebních památek*. Praha : Slovart, 2005, s. 61-62; SILIOTTI, Alberto (red.). *Tajemná místa historie*. Čestlice : Rebo Productions, 2009, s. 52-59.

Obr. 6. Etruská nekropola Banditaccio v Cerveteri s tumulovými hrobkami z vtácej perspektívy.²⁹

Obr. 7. Príklad maliarskej výzdoby stien etruských hrobiek v Tarkvínii.³⁰

²⁹ <http://www.tarquinia-cerveteri.it/en/museum-and-necropolis-of-cerveteri/necropolis>.

³⁰ GATES, Charles. *Ancient Cities. The archeology of urban life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*. New York : Routledge, 2011, s. 325.

Ako sme mohli vidieť, Etruskovia boli schopnými stavitelmi a ešte lepšími inžiniermi. Avšak postupne sa popri Etruskoch k moci dostala budúca staroveká veľmoc – Rímske impérium. Rimania si postupne podrobili okolité územia a stali sa najsilnejšou mocnosťou v západnom Stredomorí a neskôr v celom starovekom svete. V 1. storočí p. n. l. už Rímska republika ovládla celú Etrúriu a v roku 89 p. n. l. jej udelila rímske občianstvo. Etruskovia pomaly splývali s Rimanmi a mizli z dejín. Avšak to, čo nezmizlo, je etruský prínos do vývoja starovekej architektúry. Rímska architektúra bola vo veľkej miere ovplyvnená tou etruskou, resp. z nej priamo vychádzala. Rímsky átriový dom má svoje počiatky v etruských domoch, rímske chrámy sa pridŕžavajú konštrukcie a dispozície chrámov etruských, etruské hrobky sú predobrazom pre veľké cisárske mauzóleá. Etruskovia v plnej miere zdokonalili konštrukciu valenej klenby a začali ju používať vo veľmi veľkom meradle. Rimania od nich konštrukciu klenby prevzali a vďaka nej začali budovať svoje veľkolepé stavby. Rímska architektúra je priamym dedičom gréckej a etruskej architektúry. Etruský vplyv je badateľný najmä po technickej stránke a ten grécky v kráse, veľkoleposti a monumentálnosti rímskej architektúry.